

Hilkka Pietilä

Julkaistu kirjassa: Hakkarainen, Airaksinen ja Selin (toim.):
Talous ja Demokratia. Ratkaisuja Suomesta ja muualta maailmasta.
 LIKE/Rauhanpuolustajat 2005.

HYVINVOINTIVALTIO JA GLOBAALI SOSIAALIPOLITIikka

Pohjoismaista on ollut perusteltua puhua sivistysvaltioina, sillä ihmisarvoisia oloja voidaan hyvin pitää sivistysvaltion tunnusmerkkinä. Pohjoismaisen hyvinvointimallin tavoitteena on mahdollisimman suuri taloudellinen ja sivistyksellinen tasavertaisuus, sosiaalinen perusturvallisuus kaikille kansalaisille sekä sukupuolten välinen tasa-arvo. Tämän perustana on se, että kansantaloudessa tuotettu lisäarvo kanavoitetaan ihmisten hyvinvoinniksi. Pohjoismaissa myös naiset voivat hyvin pitkälle valita ja päättää itse omasta elämästään – joskaan eivät vielä tasavertaisesti miesten kanssa.

Syksyllä 1995 julkaistussa OECD:n tuloero-selvityksessä Suomi osoittautui maailman tasa-arvoisimmaksi maaksi, sillä kansalaisten tuloerot olivat täällä pienemmät kuin missään muussa teollisuusmaassa. OECD:n käyttämät tiedot olivat jo 1980-luvun lopulta, ajalta ennen suuria remontteja ja kilpajuoksua EMU:n kriteerien perässä. Suomen Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen Vattin selvitys (1996) osoitti, että Suomen tuloerot pysyivät tasaisina vuoteen 1993 asti. Sen jälkeen hyvätuloiset ovat vaurastuneet entisestään ja kansalaisten väliset tuloerot ovat jatkuvasti kasvaneet, kun Suomessa alettiin purkaa sitä, mitä kymmenien vuosien työllä oli saatu aikaan.

Joidenkin mielestä tämä yleiseen hyvinvointiin, sosiaaliseen turvallisuuteen ja kansalaisten yhdenvertaisuuteen pyrkiminen onkin ollut suuri erehdys. Mutta entäpä, jos pohjoismaainen hyvinvointiyhteiskunta onkin vain keskeneräinen kehitysmalli, jota on ryhdytty purkamaan ilman että pohdittiin, mihin suuntiin ja kuinka sitä voitaisiin kehittää?

Taloukasvun oikeutus

Heikki Waris ja *Pekka Kuusi* suunnittelivat Suomessa hyvinvointivaltion eli modernin sosiaalipolitiikan 1960-luvulla. Pekka Kuusi puhuu *sosiaalisesta kansanvallasta*, joka tarkoittaa kansalaisten oikeutta vaatia, että valtiovalta palvelee kansalaisia, heidän tarpeitaan ja heidän parastaan. Valtion keskeisenä tehtävänä on oltava kansalaisten elinehtojen tasoittaminen. Silloin hyvinvointitavoitteita voitiin tietysti toteuttaa vain sitä mukaa, kun yhteiskunta vaurastui. Siksi taloudellisesta kasvusta tuli talouspolitiikan keskeinen tavoite. Samalla verotusta kehitettiin niin, että kasvusta kanavoitui merkittävä osa yhteiskunnan yhteiseen kassaan kansalaisten hyvinvoinnin rakentamiseksi.

Näin Pohjoismaissa kehitettiin yhteiskuntaa hyvällä menestyksellä yli neljäkymmentä vuotta. Hyvinvointivaltion rakentaminen eteni tasaista tahtia taloukasvun kanssa. Kukaan ei ole ollut sanomassa ”stop”, kun yhteiskunnallisen kehityksen lohkolla toisensa jälkeen on saavutettu sosiaaliturvan tai palvelun ’riittävä taso’. Ilmainen koululaitos ja kouluruokailu kaikille olivat olemassa jo ennen Wariksen ja Kuusen mallia, mutta esimerkiksi lasten päivähoitossa ’riittävyys’ saavutettiin jotakuinkin vasta 1990-luvulla.

Hyvinvointivaltiomallin luonteeseen sopisi hyvin se, että sille olisi ajateltu myös katto.

Ihmisten aineelliset perustarpeet eivät ole rajattomat. Tämä olisi varmaan onnistunut myös Warikselta ja Kuuselta, mutta he eivät eläneet niin kauan, että olisivat ehtineet ennakoida, missä riittävyys katto tulee vastaan. Jos olisi määritelty, kuinka paljon on tarpeeksi, olisi huomattu, ettei hyvinvoinnin turvaaminen sinänsä vaadi koko ajan lisää varoja maissa, missä väestönkasvu on pysähtynyt. Siten ei myöskään tuotannon ja kulutuksen tarvitse rajattomasti kasvaa. Hyvinvointivaltiota on syytetty siitä, että se antaisi perustelut rajattomalle talouskasvulle. Mutta hyvinvointivaltioajattelusta olisi voinut yhtä hyvin tulla perustelu talouskasvun pysäyttämiseksi, tuotannon ja kulutuksen tason vakaannuttamiseksi sellaiselle tasolle, joka on 'tarpeeksi' korkea.

Kun 1970- ja 1980-luvuilla käytiin laajaa, kansainvälistä keskustelua kasvun rajoista, me väitimme *Kyösti Pulliaisen* kanssa Suomen Kuvalehdessä jo vuonna 1981, ettei hyvinvointi Suomessa enää kohene pelkästään kanavoimalla lisää rahaa ylhäältä alaspäin yhteiskunnassa eikä siis meilläkään enää talouskasvua välttämättä tarvita. Sen sijaan hyvinvointia voidaan kohentaa antamalla niin sanotulle pehmeälle sektorille eli kodeille, pienyhteisöille ja naapurustoille mahdollisuuksia elpyä sekä lisätä ja vahvistaa niitä inhimillisiä perustoimintoja, joita talouskasvun tehoyhteiskunta ei ole halunnut nähdä eikä ottaa huomioon.

Hyvinvoinnin tuottaminen kotona perheen ja läheisten ihmisten elämään on alkuperäisin hyvinvointimalli, joka on aina ollut olemassa ja on edelleen käytössä perheissä ja kotitalouksissa. Palkatta kodeissa tehty työ on teollisuusmaissakin edelleen mahtava osa tuotantoa, keskimäärin 45-50 prosenttia bruttokansantuotteesta, jos sille laskettaisiin rahallinen arvo. Se ei ole koskaan kuitenkaan näkynyt tilastoissa, koska sen määrää ja arvoa ei ole pitkään jatkuneista vaatimuksista huolimatta haluttu ottaa mukaan kansantulolaskelmiin.

Nykyisin YK:n tilastotoimisto kuitenkin suosittelee markkinoiden ulkopuolisen työn ja tuotannon laskemista mukaan BKT-tilastoihin niin sanottuina satelliittitileinä, erikseen omaan sarakkeeseensa. Suomen Tilastokeskus puolestaan on parhaillaan suunnittelemassa EU-maille yhteistä mallia siitä, miten tällaisia satelliittitilejä voitaisiin alkaa vertailukelpoisesti laatia kaikissa EU-maissa.

Työ ei häviä - se paranee

Työttömyys on ollut vakio aihe suomalaisessa poliittisessä keskustelussa aina, mutta erityisesti 1990-luvun alkupuolen laman jälkeen. Työttömyyden sijasta pitäisi kuitenkin keskustella itse pääasiasta, ihmisten toimeentulosta. Se voi olla paljon muutakin kuin vain käteen tuleva palkka. Vielä oleellisempaa olisi puhua hyvinvoinnista, mikä tarkoittaa sellaista elämän kokonaisuutta, jossa ihminen voi hyvin. On turha pelätä, että työ häviää elämästä, sillä työn kautta ihminen toteuttaa itseään. Sellainen työ, jota ihminen tekee vain pakosta saadakseen rahaa, sopii kuitenkin huonosti tähän tarkoitukseen. Sitä voitaisiin nykykielessäkin vielä sanoa 'raadannaksi' ja loppujen lopuksi on vain hyvä, jos se voidaan jättää koneille.

Eikö olekin itse asiassa tuhlausta käyttää ihmisen kykyjä ja lahjoja sellaisiin tehtäviin, jotka kone voi yhtä hyvin tehdä? Nyt onkin menossa prosessi ihmisen vapauttamiseksi kaikista sellaisista töistä, joissa ei tarvita niin hienoa 'instrumenttia' kuin ihminen. Se voisi selkiinnuttaa työnjakoa ihmisten ja koneiden välillä ja avata tietä kokonaan uuteen aikakauteen. Sillä lailla meille ihmisille jäisi vain paremmat työt, sellaiset joissa todella tarvitaan ihmistä.

Voisimme lopultakin ottaa mallia antiikin Ateenasta, jossa vapaat miehet eivät tehneet ruumiillista työtä. Siellä se oli mahdollista, kun orjat tekivät muut työt ja naiset hoitivat kodin. Nyt meilläkin on yllin kyllin koneorjia, jotka eivät tarvitse edes ruokaa ja lepoa. Miksei jaeta teknisen kehityksen tuottamaa lisäarvoa niin, että yhä useammat meistä voisivat ryhtyä vapaiksi miehiksi ja naisiksi? Voisimme erikoistua ennen kaikkea ihmisiksi ja kehittää jokainen itsessämme sitä, mikä meissä on parasta.

Uusi yhteiskuntasopimus

Vanhaa tuttua ongelmaa, työn ja pääoman ristiriitaa ei ole ratkaistu. Ongelma ilmenee nykyisin itse asiassa ihmisen ja pääoman välisenä ristiriitana. Miten saadaan pääoman hallussa olevien koneiden tuottama lisäarvo ihmisten hyväksi, jos sitä ei enää voida kanavoida edes palkkojen kautta? Tuotannossa, jossa pääoma ei enää tarvitse ihmisiä ollenkaan, kaikki lisäarvo jää ns. tuotannollisiin investointeihin eli tuottamaan yhä vain lisää tavaroita ja turhaa kulutusta.

Tähän asti tuottoa on jaettu palkkoina ostovoimaksi ihmisten käteen. Veroina on kerätty varat hyvinvoinnin turvaamiseen. Suurin osa niistäkin varoista on palannut kiertoön julkisen talouden työntekijöiden palkkoina ja siten ostovoimana. Yritykset ovat maksaneet veroina hyvin vähän. Mutta niin kauan kuin pääoma oli pääasiassa kansallista, voitiin lakisääteisesti vaatia työnantajat maksamaan myös sosiaaliturvamaksuja suhteessa maksamiinsa palkkoihin. Kun teollisuus pääsee irti työntekijöistä, se ei enää maksa hyvinvointivaltion kustannuksia tässäkään muodossa.

"Nyt verotuksen painopiste olisikin siirrettävä tuotannon verotukseen ja alettava verottaa yritysten voittoja tai liikevaihtoa. Tällöin hyvin menestyvä vientisektorikin saataisiin jälleen kansantalouden piiriin sitä hyödyttäväksi toiminnaksi," ehdotti apulaisprofessori Heikki Lehtonen Helsingin Sanomissa jo kymmenen vuotta sitten (22.10.95).

Globalisaation myötä pääoma on kuitenkin päässyt karkuun päättäjiltä. Suuryhtiöt elävät omassa todellisuudessaan eivätkä ole enää minkään valtion vallan ja lainsäädännön ulottuvilla. Ainoa minkä varaan voidaan rakentaa, on se, että yhteiskuntien hajoaminen, luonnonvarojen ehtyminen, jatkuvat sodat ja kansanmurhat eri puolilla maailmaa ovat uhka myös suuryhtiöiden toiminnalle. Niiden tuotannolla ei ole mitään mieltä, ellei sille ole ostajia.

Jotta ihmiset voivat käyttää tuotettua tavaraa, täytyy heillä olla ostovoimaa ja jotakuinkin järjestyneet olot. On löydettävä pohja, jolta voitaisiin saada aikaan uusi, maailmanlaajuinen yhteiskuntasopimus. Sillä sovittaisiin, miten tehostuvan tuotannon tuottama suunnaton lisäarvo kanavoidaan rakentamaan hyvinvointia ihmisille ja kansoille. Yhtiöt on saatava maksamaan riittävän suuri osa voitoistaan yhteiseen käyttöön, sillä ei yhtiöiden kasvu ja pääomien kasaaminen voi olla niillekään mikään itsetarkoitus.

Uuden yhteiskuntasopimuksen tulee olla alun perin kansainvälinen. Sillä luotaisiin jonkin muotoinen kansainvälinen verotus, joka suhteutettaisiin voittojen ja liikevaihdon ohella myös luonnonvarojen käyttöön ja ympäristölle aiheutettuihin haittoihin. Tässä vaiheessa se koskisi ennen kaikkea kansainvälistynyttä suurtuotantoa. Se velvoittaisi myös kansainväliseen sosiaalipolitiikkaan, erimuotoisiin tulonsiirtoihin rikkailta köyhille maille. Kaikkien yhteinen etu on, että myös kansainväliset tuloerot pienenevät ja ekologinen kestävyys hyväksytään kaikkea taloudellista toimintaa sitovaksi laiksi.

Kansalaispalkka – uusi tulonjaon malli?

Pohjoismaisen hyvinvointimallin peruseriaatteista voidaan edelleen pitää kiinni. Se valjastaa koko yhteiskunnan toimimaan eriarvoisuuden ja luokkaerojen vähentämiseksi sekä ihmisarvoisten olojen turvaamiseksi kaikille. Sosiaali-, terveys-, koulutus- ja kulttuuripalvelujen turvaaminen kaikille yksilöllisesti ja mahdollisimman tasapuolisesti toteuttaa yhteiskunnallista ja sukupuolten välistä tasavertaisuutta.

Tähän asti kansalaisten taloudellisen turvallisuuden peruspilari on ollut perustuslain turvaama "oikeus työhön", joka käytännössä on merkinnyt turvattua toimeentuloa. Täystyöllisyys on muodostunut lähes pyhitetyksi tavoitteeksi yhteiskuntapolitiikassa juuri siksi, että se on ollut tärkein keino taloudellisen perusturvan varmistamiseksi kaikille. Nyt näyttää siltä, että täystyöllisyys perinteisessä mielessä ei enää ole mahdollista, koska kasvava osa teollisesta tuotannosta kuitenkin tapahtuu ilman ihmistyövoimaa. Miten silloin varmistetaan, että vauraus tulee myös kansalaisten hyväksi, jos se ei enää voi tapahtua palkallisen ansiotyön kautta?

Voisiko pohjoismaiseen hyvinvointivaltioon vähitellen kehittynyt ajatus "*sosiaalisesta kansalaisuudesta*" saada yhä konkreettisemmän muodon siten, että se oikeuttaisi myös taloudelliseen perusturvaan ilman ehtoja? Että se olisi vauraan sivistysvaltion uusi kansalaisoikeus ja kansalaisille kuuluva luontaisetuo? Voisivatko pohjoismaat taas kerran lähteä edelläkävijöiksi ja osoittaa, minkälainen olisi hyvinvointivaltion seuraava kehitysvaihe. Voisiko "sosiaalisen kansalaisuuden" antamaksi luontaiseduksi muodostua *kansalaispalkka*, johon olisi oikeutettu jokainen, joka asuu pysyvästi jossain pohjoismaassa. Se olisi uusi yksinkertaisempi tapa jakaa kansantuloa kansalaisille rikkaissa maissa nyt, kun palkkatyön osuus tämän jaon muotona vähenee.

Suurin kynnyks on kansalaispalkan hyväksyminen poliittisena ja sosiaalisena periaatteena. Hallinnollisesti se voisi olla suhteellisen helppo toteuttaa. Se korvaisi nykyisen, monimutkaisen ja byrokraattisen sosiaaliturvajärjestelmän yksinkertaisella yhden luokun järjestelmällä. Sen piiriin tulisi heti lähes puoli miljoonaa ihmistä, jos tasattaisiin työttömyyskorvaukset ja muutettaisiin ne kansalaispalkaksi. Samalla voitaisiin lopettaa yritykset luoda keinotekoisesti työpaikkoja koulutusrallilla, jolla hyvin harvat ovat päässeet takaisin palkkatyöhön. Kansalaispalkka turvaisi perustoimeentulon, jolla ihmiset voisivat opiskella, mitä haluaisivat. He voisivat toimia järjestöissä, harrastaa kulttuuria ja osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. Silloin tehtäisiin myös paljon sellaista yleishyödyllistä työtä, joka nyt jää tekemättä.

Lisäansioita voisi jokainen hankkia eri tavoilla ja ne olisivat verotettavaa tuloa, mutta eivät vähentäisi kansalaispalkkaa. Pysyvät työpaikat olisivat edelleen haettavissa ja niistä maksettaisiin kuukausipalkka. Koska kansalaispalkka lopulta kuitenkin tulisi kaikille, maksaisi työnantaja palkasta vain kansalaispalkan ylittävän osan. Kun työnantajan palkkakustannukset näin alentuisivat, hänet velvoitettaisiin maksamaan kansalaispalkkaa vastaava osuus valtion kassaan jokaista työntekijää kohti samaan tapaan kuin nyt maksetaan työntäjän sosiaaliturvamaksua.

Kansalaispalkan rahoitus koostuisi siis eri lähteistä, esimerkiksi;

- kaikkien työnantajien maksettavaksi tuleva "kansalaispalkan palautus" kutakin työntekijää kohti,
- eläkkeet, lapsilisät, ym., jotka korvautuisivat kansalaispalkalla,
- työttömyyskorvauksiin, työllisyyskoulutukseen ym. varatut varat,
- sosiaalihallinnon ja virkamieskunnan "keventämisestä" syntyvät säästöt,
- aikanaan Suomessa toimiville suuryrityksille uuden yhteiskuntasopimuksen perusteella tuleva "hyvinvointivero".

Uusi hyvinvointiyhteiskunta

Uuden hyvinvointiyhteiskunnan ydin olisi kasvatus, koulutus ja kulttuuri. Jokainen ihminenhan on lapsena aktiivinen ja luova. Tämän luovuuden vaaliminen ja viljeleminen olisi koko kasvatuksen ja koulutuksen perusajatus. Yliopistot, kirjastot, perusopetus, kansalais- ja kansanopistot ja muut kulttuurilaitokset tarjoaisivat jokaiselle mahdollisuudet kehittää itsestään omien lahjojensa puitteissa monipuolisesti rikas ja pysyvästi luova persoonallisuus.

Kansalaispalkka loisi entistä konkreettisemmän perustan myös tasavertaisuudelle ja antaisi ihmisille aivan uudenlaiset mahdollisuudet suunnitella omaa elämäänsä. Oleellista olisi, että ihmiset voisivat pitkälle päättää itse siitä, paljonko myyvät ajastaan ja voimistaan markkinoille ja paljonko varaavat omaa elämäänsä varten. Vaikka perustulo olisikin ainakin aluksi vaatimaton, olisi se varma. Holhous vähenisi, kun perusturva tulisi automaattisesti ilman tarveharkintaa tai muita ehtoja. Sen jälkeen ei enää olisi työllisen ja työttömän välillä niin suurta eroa kuin nyt ja eläkeläisiä olisivat kaikki tai ei kukaan.

Todellista hyvinvointia olisi se, että itse kunkin omat luovat mahdollisuudet voisivat päästä kehittymään mahdollisimman täydesti. Voisimme elää rikkaasti ja sivistyneesti läheisessä suhteessa toinen toisiimme ja elävään luontoon ympärillämme. Täydesti eläminen ihmisenä, aktiivisena subjektina ja luovana olentona on kaikista seikkailuista suurin. Ja luonto on rikas ja monimuotoinen elämännäyttämö, joka tarjoaa jatkuvasti uusia elämyksiä ja yllätyksiä jokaiselle, joka elää sen kanssa aidossa vuorovaikutuksessa. Hyvinvointivaltion purkaminen on rappeutumista ja taaksepäin menoa. Sen sijaan tulisi oloja ja yhteiskuntaa kehittää eteenpäin kohti todellista sivistys- ja hyvinvointiyhteiskuntaa.

Professori Heikki Waris otti aikanaan jo käyttöön myös käsitteen *kansainvälinen sosiaalipolitiikka*, jolla hän tarkoitti pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskuntamallin soveltamista myös kansainväliseen kehityspolitiikkaan. Jo vuonna 1973 hän kirjoitti: ”Tasa-arvoisuuden periaate – kaikki kansakunnat - vähäosaisten asema ja turva – juuri nämä ovat tämän vuosisadan lopun suuria vaatimuksia, haasteita maailmanlaajuiselle sosiaalipolitiikalle”. Tänäpäin me voimme laajentaa nämä vaatimukset uudelle vuosikymmenelle ja alkaa puhua globaalista sosiaalipolitiikasta.